

**НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦЫФІКА
ПАЭЗІІ ЛАРЫСЫ ГЕНІЮШ
ПРАЖСКАГА ПЕРЫЯДУ ДЗЕЙНАСЦІ**

Адной з малавывучаных старонак самавызначэння беларускай эміграцыі ў Чэхаславакіі з'яўляецца творчая дзейнасць Ларысы Геніюш. З 1937 па 1948 год, жывучы ў гэтай славянскай краіне ў вельмі няпростых умовах, яна знаходзіла ў сабе фізічныя і духоўныя сілы для паэтычнай творчасці. Акрамя таго, яе вершы пражскага перыяду сталі сродкам мастацкага пазнання і своеасаблівым дадаткам да навуковага вывучэння Беларусі ў Чэхаславакіі.

Галоўнае, што лучыць Ларысу Геніюш з адраджэнцамі пачатку XX стагоддзя, — гэта абвостранае пачуццё нацыянальнага светаўспрымання, раскрыццё духоўных праяў роднага як праяў гістарычнага быцця народа. Паэтэса не толькі звяртаецца да сюжэтаў беларускай гісторыі ці вобразаў гістарычных асоб (Ефрасіння Полацкая, Рагнеда, Усяслаў Чарадзей, Скарына). Яна арганічна мысліць мастацкімі вобразамі — увасабленнямі гістарычнага лёсу народа. Матывы старажытных курганоў, прадзедавай славы, волі і незалежнасці, якія ўласцівы купалаўскаму светаадчуванню, надзвычай характэрны

і для Л.Геніюш, асабліва такім вершам яе зборніка, як “Пад чужым небам”, “Ужо рунеюць палі”.

Героіка-рамантычная канцэпцыя мінулага Беларусі ў паэзіі Л.Геніюш, як справядліва зазначае Л.Тарасюк, “блізкая да нацыянальна-класічнай традыцыі” [1, с. 6]. Ужо адно гэта вылучае паэтэсу як значную постаць у гісторыі беларускай літаратуры. Ларыса Геніюш спрабавала ўзняць народны дух, сцвердзіць яго права на волю. Прыкладам таму служаць вершы “Моладзі”, “Крыллем віхор”, “Ужо даволі”. У апошніх двух паэтэса нібы прадчувала свой асабісты лёс, бо пісала: “Нам нястрашны сібірскі холад”, “нашых сэрцаў не астудзіць на”т сібірскі лёд” [2, с. 6]. У Празе, на чужыне, дакладней выяўляліся гуманістычныя вартасці жыцця і самакаштоўнасць гістарычнага шляху кожнага народа. Тым жахлівейшым бачыўся паэтэсе лёс беларускі. Але пры гэтым у вершы “Наш сцяг” з цыкла “Ужо рунеюць палі” Л.Геніюш выказвае непакісную веру ў пераможнасць незалежнага беларускага шляху, усталяванне справядлівасці на роднай зямлі, няхай і пасля яе смерці.

Ідэйна-эстэтычная канцэпцыя Л.Геніюш аформілася і набыла цэласнасць у эміграцыі. Яна выразна акрэслівала гуманістычны характар яе творчага метаду і дэмакратызм светапогляду. Ідэйна-эстэтычная праграма паэтэсы грунтуецца на ідэі “дзеясна-актыўнай любові да Радзімы” Ф.Скарыны, канчатковая мэта, жаданне-мара – убачыць лепшае гістарычнае будучае Крывіцкага краю, усталяванне шчасця і супакою ў ім.

Л.Геніюш у сваёй творчасці ўслед за В.Ластоўскім, П.Крэчаўскім, У.Жылкам і іншымі беларускімі пісьменнікамі на эміграцыі замацоўвала ідэю Крывіі. У сувязі з гэтым пытаннем мы пагаджаемся з А.Пашкевічам, які адзначаў: “Ідэя Крывіі, распрацаваная пісьменнікамі ў эмігранцкі перыяд, бачыцца канцэптуальна абгрунтаванай трансфармацыяй – выяўленнем у літаратуры беларускай нацыянальнай ідэі, новым і трывалым падмуркам мадэлі нацыянальнага быцця” [3, с. 131].

У паэзіі Л.Геніюш на першым плане заўсёды вылучаецца бязмерная любоў да Радзімы. Паводле ідэйна-эстэтычнай канцэпцыі, грамадзянскага пафасу яе творчасць мае шмат падабенства з паэзіяй А.Гаруна. Вернасць роднай зямлі, гатоўнасць ахвяраваць дзеля яе шчасця, свядомая пастаноўка нацыянальнай праблемы, пакутлівае адчуванне нясплочанага доўгу перад бацькамі, выгнанніцкія матывы – галоўнае, што яднае

творчасць Л.Геніюш і А.Гаруна. Шматлікія вершы абодвух паэтаў маюць аднолькавую сэнсавую плынь, напрыклад, “Ты мой брат, каго зваць беларусам”, “Дзяўчынанька – сэрца сабе не трывож” са зборніка “Матчын дар” А.Гаруна і “Маё сэрца”, “Родная мова” са зборніка “Ад родных ніў” Л.Геніюш.

Звычайна, аналізуючы паэтычную спадчыну Л.Геніюш, літаратуразнаўцы абсалютызуюць грамадзянскую ідэю ў творчасці паэтэсы, паводле чаго яна ўспрымаецца выключна як жанчына-барацьбітка. Але ж у творчасці Л.Геніюш прысутнічае вельмі важны жаночы пачатак. Цвёрды, бескампрамісны характар, уласная пазіцыя ва ўсім, высокая грамадзянская адказнасць, як ні дзіўна, не знішчалі жаночае, ахвярнае светаўспрыманне. Лірычная гераіня паэтэсы імкнецца выхаваць духоўна здорае пакаленне, яна церпіць, хвалюецца за мужоў і сыноў, натхняе іх і імкнецца “ўдыхнуць” новыя сілы ў справу барацьбы. Так, лірычная гераіня паэтэсы не жанчына-каханка, а жанчына-маці, прадаўжальніца гістарычнай повязі пакаленняў і традыцый народнай культуры і, безумоўна, жанчына-барацьбітка. Невыпадкова скразныя матывы лірыкі Л.Геніюш – гэта матывы ткання, прадзіва, вышывання. Паэтка памастацку і па-філасофску асэнсоўвае іх, сцвярджаючы глыбокую сувязь пакаленняў, перадачу духоўнай спадчыны продкаў, – таго, што робіць чалавека моцным, незалежным і годным (“Дзявочае сэрца”, “Доля”, “Бабулька”, “За прасніцай” і інш.). Фальклорна-этнаграфічны каларыт вельмі натуральны ў лірыцы Геніюш, моцная сувязь з ім назіраецца не толькі ў метафарах і перыфразах, але і ва ўсёй вобразнай структуры вершаў, у ладзе творчасці і думання, у самім духу кожнага паэтычнага радка. На нашу думку, важна звярнуць увагу на моўную палітру лірыкі паэтэсы, “апазнавальныя знакі” нацыянальнага светаўспрымання, ужывання спецыфічна беларускіх ідэйна-вобразных устояў у эмігранцкай паэзіі Л.Геніюш, што, безумоўна, атрымала развіццё ў далейшай яе творчасці.

Паэзія Л.Геніюш – гэта паэзія колераў, пахаў, гукаў, асацыятыўных беларускіх вобразаў. Настальгія, якая не давала спакою, абуджала творчую фантазію, выклікала патрэбу ў светла-журботнай песні, акварэльных танах, дзе гучыць мелодыя, адпаведная яе малюнку, мяккая, пяшчотная, як сама беларуская прырода: з залатым збожжам, кудзелістымі туманамі, хвалістай песняй Нёмана, подыхам ветрыку з Радзімы. У вер-

шах Л.Геніюш назіраецца ўжыванне спецыфічна беларускіх ідэйна-вобразных устояў. Напрыклад, *матываў мяжы і пераходнасці*, якім уласцівы *вобразы кургана, грушы-дзічкі, хмаркі і інш.*: “Толькі вецер рана зелень дрэў парухаў – // падняліся *хмары* лёгкім, сінім пухам...//” [2, с. 26], “дзе каліны расцвіталі на *мяжы*... //” [2, с. 21], “у сэрцы ж не звянуць зялёныя *межы*... //” [2, с. 14] і інш.

У паэзіі Л.Геніюш сустракаюцца шматлікія вобразы-дрэвы (*каліна, груша, бяроза, дуб, чаромха*). Акрамя ўзгаданых, у творах Л.Геніюш пражскага перыяду найчасцей як вобраз дрэва, сустракаецца таполя. Яна ўвасабляе малую радзіму паэткі, Прынямонне, дзе таполі даволі распаўсюджаны і таму не раз узнікаюць у паэтычнай памяці Л.Геніюш. Родныя таполі параўноўваюцца нават з пражскімі гатычнымі вежамі: “У неба цягнуліся вежы // так стройна, як нашы *таполі* //” [2, с. 130], “Быццам бы *топалі* // ў сонца растоплена // нашае неба глядзяць... //” [2, с. 94].

Л.Геніюш адлюстравала разнастайны свет дрэў. Але ж найбольшая ўвага надаецца вярбе, якая ў творчасці паэткі, па слухным сцвярджэнні І.Чароты, “паўстае надзвычай выразна, недвухсэнсоўна – як увасабленне айчыны, знак радаводу” [4, с. 141]. Напрыклад: “Нішто мне не міла, як шнур нашых хат, // гасцінныя нашы парогі // і *вербы*, што сталі зялёныя ў рад... //” [2, с. 30], “Край няродны мяне не пацешыць // так, як *вербы* над роднаю рэчкай... //” [2, с. 59]. Фальклор і старажытная міфалогія характарызавалі вярбу як дрэва ўстойлівае, непатрабавальнае да ўмоў, увасабляючае душы продкаў, з ахоўнай сілай. Гэтая функцыя – быць аховаю, абярэгам, сховішчам – заўважаецца нязменна ў фальклорных творах. Падобную функцыю ў паэтычных творах Л.Геніюш яшчэ выконвае груша-дзічка: “Хачу бачыць шырокія *дзічкі*, // што парог маёй хаты старожаць ... //” [2, с. 20], “У вёсцы, быццам сястра, *дзічка* хату маю // недзе голлем сваім абымае... //” [2, с. 24].

Вобразы дрэў і кветак у вершах Л.Геніюш маюць як спрадвечныя адметныя сімвалы (напрыклад, сумная плакучая бяроза (“*Сыплюцца слёзы*”), якая сімвалізуе прадчуванне бяды, вайны), так і своеасаблівыя (напрыклад, чырвоная каліна – сімвал краю ў агні (“*Як хмарны дзень*”). Яскравым прыкладам

¹ Тут і далей у цытатах з твораў курсіў аўтара артыкула.

можа служыць верш “Вясна”, што ўвасобіў спалучэнне буйных фарбаў вясны, у белай квецені грушу і чырвоны мак на капцы, які ў паэзіі Л.Геніюш часцей за ўсё – вясчун крыві, гора, вайны. Кантрастнае супрацьпастаўленне фарбаў, наданне раслінам сімвалічнага значэння стварае прадчуванне нечага фатальнага.

У пейзажнай лірыцы, якая нязменна звернута да Радзімы, сярод раслін Л.Геніюш найчасцей паэтызуе лён, бо гэта адзін з галоўных элементаў беларускага ландшафту. У паэзіі Л.Геніюш пражскага перыяду нацыянальна-культурная спецыфіка выразна праяўляецца і ў параўнаннях. Напрыклад, з ільном Л.Геніюш параўноўвае галовы сівых бабулек, валасы беларусаў увогуле, з кветкамі ільну – вочы беларусаў, з вяргіямі – прыгажосць беларускіх дзяўчат. У вершах Л.Геніюш ствараецца не толькі знешні партрэт беларуса, а паказваецца тое, што найбольш уласціва яго душы. Паэтэса малое вельмі прыбабны вобраз беларуса (“Скажы”), але ж не без ідэалізацыі (прыгожы, годны, спагадлівы, працавіты, гасцінны, смелы, здольны абараняць сваю краіну і г.д.). Пэўная ідэалізацыя мае, відаць, сваю мэту, бо такі годны і працавіты народ, на думку паэткі, заслугоўвае лепшай долі.

Шмат радкоў прысвяціла Л.Геніюш Нёману, рацэ, якая з’яўляецца сімвалам Беларусі, яе эмблематычным вобразам. Для беларускай паэтэсы Нёман – гэта яшчэ і малая Радзіма, тужлівыя ўспаміны пра дзяцінства і юнацтва. Яна персаніфікуе Нёман, стварае найпрыгажэйшыя мастацкія характарыстыкі, якія адпавядаюць знешнім прыкметам ракі, а таксама арганічна злучае яго з гістарычным лёсам народа (*Нёман – сіняя стужка; кроў сіняя любой краін; дастойны; волат; верны зямлі нашай сын; бы рыцар, бы казачны вой; срэбнакрылы; мігатлівая стужка; як лён галубы, як вочы дзявочыя сіні; бунтарны; бы ў лустры бярозаў калышыцца сталь і інш.*). У паэзіі Л.Геніюш, асабліва ў выпрабавальныя перыяды для лёсу Беларусі і самой паэткі, Нёман – гэта апірышча, тое вечнае, што нельга зруйнаваць.

Як адзначае І.Чарота, “найбольш характэрныя для мастацтва беларусаў “візіі неба” – не дзённыя” [4, с. 106]. У паэтычным сузіранні Л.Геніюш таксама заўважаюцца зоркі, “месяц-маладзік”. А ўсё гэта зноў-такі ўключае ў сябе значэнне пераходнасці, мяжы, зменаў. У лірычных вершах паэтэсы

“зорнае неба” і “месяц-маладзік” займаюць трывалае месца (“*Вячэрняя містэрыя*”, “*Ноч*”, “*Маладая крылли*”, “*На струнах Вэлтавы*”, “*Нехта ноччу*” і інш.). Напрыклад: “*Нехта ноччу цёмнаю // ў сцэжку паднябесную // гвоздзі залацістыя – // зоры шчодра ўбіў //*” [2, с. 126], “*У сетку з ясных зор // прыбралася ноч //*” [2, с. 93].

У каляровым “афармленні” сваёй паэзіі Л.Геніюш часцей за ўсё выкарыстоўвае белы колер з разнастайнымі адценнямі, што таксама, на думку І.Чароты, найбольш уласціва для беларускага светаўспрымання гамы (*белыя* палотны, *бярозы* “*беллю лунаюць*”, *белыя* яблыні лён – так *бела* яе галава і інш.). Другі колер па частотнасці ўжывання ў паэзіі Л.Геніюш – сіні з адценнямі.

У вершах паэтэсы сярод вобразаў, што складаюць беларускую мадэль свету, найчасцей сустракаюцца дзікія гусі, сакалы, журавы; з хатніх жывёл найбольш паэтычна як верны сябра і спадарожнік апеты конь, хоць гэты вобраз як вобраз-архетып, безумоўна, не належыць выключна беларусам. Л.Геніюш яшчэ даволі часта ўзгадвае зубра, які з’яўляецца і эмблематычным вобразам Беларусі.

Такім чынам, у прыведзеных пейзажных фрагментах, метафарах і параўнаннях выяўляецца своеасаблівае светабачанне паэткі, са свядомымі і падсвядомымі зваротамі да таго, што складае беларускую стыхію.

Адметным у зборніку “Ад родных ніў” з’яўляецца цыкл вершаў “З вольнакрылым ветрам”, куды ўвайшлі раннія творы паэтэсы, а таксама вершы, напісаныя ў 1939 – 1940-х гадах. У гэтых вершах пераважае настрой, вобразны малюнак. Эмацыянальныя адносіны да жыцця і складаюць змест гэтых твораў. Вобразы зноў падказаны нацыянальным космасам, і толькі зрэдку, як выключэнне, паэтызуецца Влтава. Дарэчы, і сама Прага ў зборніку паэтэсы мае адметнае беларускае паэтычнае ўспрыманне, якое атрымала далейшае развіццё ў беларускай паэзіі.

Пакуль невядома, каб нехта з беларускай эміграцыі міжваенных часоў прысвяціў свае вершы Празе. І толькі Ларыса Геніюш накіравала погляд сваёй музы на гэты незвычайна прыгожы, магічны горад, які даў ёй прытулак. Яна ўбачыла Прагу па-свойму, стварыла яе вобраз з беларускіх слоў і гэтым самым паклала пачатак асэнсавання галоўнага горада Чэхіі ў беларускай літаратуры.

Прагу Л.Геніюш асабліва паэтызуе вечарам і ўначы, калі ў цішы лепей можна засяродзіцца, разгледзець яе прыгажосць. Наймілейшы пейзаж – Влтава і выгляд на Градчаны. Ён, дарэчы, традыцыйны, але вельмі запамінальны для кожнага, хто наведае гэтыя мясціны хоць раз у жыцці. Влтава для паэтэсы – гэта цэлы аркестр, які грае сімфонію зорнай ночы разам з ветрам-дырыжорам (“На струнах Вэлтавы”). Чароўная з’ява ўзнікае перад вачыма Л.Геніюш – зліццё нябесаў і вады ў адзінае цэлае: “Нават не маглі б // вочы распазнаць – // ці прад намі глыб, // ці нябесаў гладзь //” [2, с. 43]. Часцей за ўсё старажытныя гатычныя вежы, якія цягнуцца ў неба, Л.Геніюш успрымае як “нашы стройныя таполі”, яна нібы злучае Влтаву і Нёман. Прыгажосць краявідаў у Празе параўноўвае з роднымі, блізкімі сэрцу, беларускімі пейзажамі. Як “тапалёвую готыку” – менавіта так праз нацыянальнае светабачанне ўспрымала Л.Геніюш Прагу. Акрамя таго, беларуская паэтэса адчувае даўнасць гістарычных і культурных повязяў нашых народаў, яна ўдзячна Празе за кожнага беларускага сына і хоча стаць пераемніцай справы ў імя Беларусі, наследуючы заповеты слаўтага земляка: “За прыязнi даўняй адзнакі, // За кожнага нашага сына – // Прымі сёння, Прага, падзяку // Ад унучкі Францішка Скарыны!” [2, с. 69].

І ўсё ж, як бы ні захаплялася Л.Геніюш прыгажосцю Прагі, гэты горад у паэтэсы не выклікаў душэўнага камфорту, яе не пакідала адчуванне няўтульнасці і цеснаты. Л.Геніюш увогуле не любіла горад, яна прызнавалася, што ён цесны для яе паэтычнай фантазіі.

Такім чынам, Л.Геніюш першая ў беларускай літаратуры стварыла паэтычны вобраз Прагі, Чэхіі, які атрымаў сваё далейшае развіццё ў творах іншых беларускіх паэтаў: М.Танка, Р.Барадуліна, С.Панізніка, Л.Дранько-Майсюка.

Некаторыя літаратуразнаўцы называюць Л.Геніюш беларускай Ахматавай. Па сіле волі, моцным характары, непрыняцці прыніжэння гэтыя дзве паэткі, безумоўна, падобныя. Але Л.Геніюш не хапала лірычнай раскаванасці, адкрытасці асабіста-інтымнага зместу, што ёсць у Г.Ахматавай. Беларуская паэтэса, хутчэй за ўсё, гэтага свядома пазбягала. Нам думаецца, што сваім лёсам і творчасцю яна больш адпавядае азначэнню “Маці Беларуская” (Л.Тарасюк), бо ў яе паэтычным слове жыве душа роднага краю, адвечнасць народнай паэзіі.

Прага сапраўды стала этапным перыядам у фарміраванні светапогляду і творчай сталасці беларускай паэтэсы. Зборнік “Ад родных ніў”, па словах самой аўтаркі, “гордая, чыстая, не халудыкая ў той жудасны час кніжка”, прыйшоўся даспадобы чэхам [5, с. 268]. Яе ахвотна набывалі замежныя вучоныя-славісты. Высокую ацэнку кнізе даў чэшскі прафесар Ф.Ціхі, паставіўшы яе на “першае месца сярод усёй эмігранцкай літаратуры” [6, с. 117]. Бясспрэчная яе вартасць заключаецца ў тым, што яна абуджала любоў да матчынага слова, родных песень і краю незабыўнага.

Літаратура:

1. *Тарасюк Л.* “Маці Беларуская” // ЛіМ. – 1991. – 26 крас. – С. 6.
2. *Геніюш Л.* Ад родных ніў. Вершы. – Прага, 1942. – 152 с.
3. *Пашкевіч А.* Мастацкая мадэль нацыянальнага быцця ў прозе беларускай эміграцыі XX стагоддзя // Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай: Матэрыялы V Міжнар. навук. канф.: У 3 Ч. / Бел. дзярж. ун-т. – Мінск, 2001. – Ч. I. – С. 128-133.
4. *Чарота І.А.* Пошук спрадвечнай існасці: беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння. – Мінск, 1995. – 159 с.
5. *Геніюш Л.* Выбраныя творы. – Мінск, 2000. – 616 с.
6. *Мірачыцкі Л.* Беларуская інтэлігенцыя на эміграцыі і чэшскае нацыянальнае адраджэнне // Беларусіка. Кн.5: Культура беларускага замежжа: Беларуска-амерыканскія гістарычна-культурныя ўзаемадчынненні. – Мінск, 1995. – С. 110-117.